

Ewa Mossakowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

BIERNOŚĆ ZAWODOWA LUDNOŚCI W WIEKU PRODUKCYJNYM W POLSCE

1. Wstęp

Niski poziom aktywności ekonomicznej to jeden z głównych problemów polskiego rynku pracy. Współczynnik aktywności zawodowej w Polsce w roku 2007 wyniósł 63,2%, podczas gdy w UE 27 – 70,5%, a w Danii – nawet 80,2%¹. Niski poziom aktywności ekonomicznej to jednocześnie duże rozmiary bierności zawodowej. Bierność zawodowa zależy między innymi od struktury wiekowej ludności danego kraju, przyrostu naturalnego, stanu zdrowia, poziomu wykształcenia, sytuacji na rynku pracy, rozmiarów szarej strefy, polityki socjalnej i edukacyjnej państwa. Bierność zawodową można odnosić do ogółu społeczeństwa, ale można badać to zjawisko jedynie w grupie ludności w wieku produkcyjnym.

Celem opracowania jest zbadanie zmian poziomu bierności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym w Polsce, porównanie rozmiarów tego zjawiska w naszym kraju i innych krajach europejskich, a także określenie przyczyn bierności zawodowej oraz możliwości ograniczenia skali tego zjawiska. Interesujące wydaje się pytanie, czy rzeczywiście rozmiary bierności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym w Polsce są znacznie wyższe niż w innych krajach Unii Europejskiej.

W artykule wykorzystano głównie dane statystyki masowej GUS oraz do porównań wykorzystano dane statystyczne krajów unijnych z Eurostatu. Przy opracowywaniu materiału statystycznego stosowano metody opisową, porównawczą oraz indukcyjne wnioskowanie logiczne.

Według GUS ludność bierna zawodowo to osoby w wieku ponad 15 lat, które nie zostały zaklasyfikowane jako pracujące lub bezrobotne². Z tej grupy można wyodrębnić osoby bierne zawodowo w wieku produkcyjnym. Wiek produkcyjny według definicji Eurostatu to przedział 15-64 lata. Ponieważ osoby w wieku 15-18 lat głów-

¹ Współczynnik aktywności ekonomicznej liczony w grupie osób w wieku 15-64 lata. *Polska w Unii Europejskiej*, GUS, Warszawa 2008.

² *Kwartalna informacja o rynku pracy (IV kwartał 2008 r.)*, GUS, Warszawa 2009.

nie się uczą, wydaje się zasadne przyjęcie za wiek produkcyjny 18-59 lat dla kobiet i 18-64 dla mężczyzn (18-59/64).

Bierność, jak wspomniano wcześniej, jest zjawiskiem przeciwnym do aktywności. Osoby bierne nie są aktywne zawodowo, nie pracują, nie tworzą „bogactwa narodowego”. Natomiast kategorie pracy i zatrudnienia oraz ich znaczenia we wzroście gospodarczym były szeroko badane przez przedstawicieli poszczególnych szkół ekonomicznych. Prekursor szkoły klasycznej – William Petty – opracował teorię czynników produkcji i podkreślił rolę dwóch z nich w słynnym powiedzeniu „Ojcem bogactwa jest praca, a matką – ziemia”³. Adam Smith za podstawowe źródło bogactwa narodów uznał pracę produkcyjną i jej zwiększanie przedstawiał jako proces bardzo pożądany. Uważał też, że „roczna praca każdego narodu jest funduszem, który zaopatruje go we wszystkie rzeczy konieczne i przydatne w życiu, jakie ten naród konsumuje”. Fundusz ten zależy, według Smitha, od umiejętności wytwórców oraz „stosunku liczby tych, którzy pracują użytecznie, do liczby tych, którzy tego nie czynią”⁴. Jean Baptiste Say rozwinął teorię czynników produkcji i docenił rolę pracy nieprodukcyjnej. Natomiast John Keynes zajmował się, między innymi, czynnikami wpływającymi na wielkość zatrudnienia w gospodarce⁵.

Nakłady pracy są czynnikiem wzrostu gospodarczego w wielu modelach ekonomicznych – np. Solowa-Swana czy Mankiwa-Romera-Weila.

2. Rozmiary bierności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym w Polsce

W roku 2008 liczba osób biernych zawodowo w wieku 15 lat i więcej wynosiła w Polsce ponad 14 mln i stanowiła 83% liczby ludności aktywnej zawodowo (pracującej i bezrobotnej). Wśród tej grupy biernych 49% stanowiły osoby w wieku produkcyjnym (tab. 1). Liczba osób biernych zawodowo w wieku produkcyjnym w umiarkowany sposób zmieniała się w ostatniej dekadzie. W latach 1998-2002 rosła w tempie 2-4% rocznie, następnie ustabilizowała się na poziomie ok. 7 mln osób do roku 2005, by po wzroście w roku 2006 spaść w latach 2007-2008. Natomiast współczynnik bierności zawodowej pokazujący procentowy udział biernych zawodowo w grupie ludności w wieku produkcyjnym rósł nieznacznie, ale systematycznie do roku 2006, a następnie zaczął powoli spadać.

Czynnikami szczególnie istotnymi w kształtowaniu rozmiarów bierności zawodowej w Polsce są czynniki demograficzne. Struktura demograficzna ludności w Polsce jest inna niż w krajach wysoko rozwiniętych, charakteryzujących się wysoką aktywnością ekonomiczną ludności (rys. 1). W Polsce udział ludności młodszej – do 34 roku życia oraz starszej – w grupie 50-59 lat jest wyższy niż w krajach UE 15.

³ W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2000, s. 152.

⁴ A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, PWN, Warszawa 1954, s. 3.

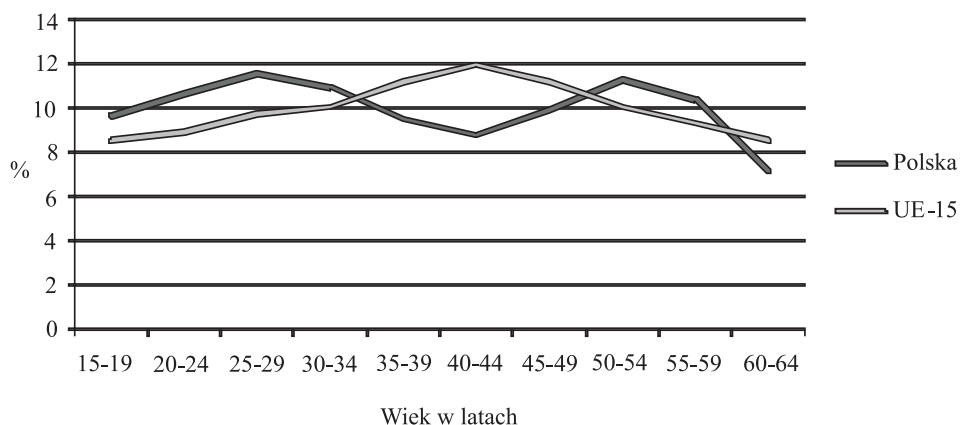
⁵ W. Stankiewicz, wyd. cyt., s. 380.

Zwraca natomiast uwagę znacznie mniejszy w naszym kraju udział ludności w wieku 35-49 lat. Grupa ta jest natomiast najbardziej liczna w UE 15. Jest to istotne, ponieważ najmłodsze i najstarsze roczniki, których udział w Polsce jest najwyższy, są w naszym kraju najmniej aktywne zawodowo.

Tabela 1. Ludność bierna zawodowo w Polsce w latach 1998-2008

Lata	Ludność bierna zawodowo				
	ogółem w wieku 15 lat i więcej (tys. osób)	w wieku produkcyjnym (18-59/64 lata)			
		(tys. osób)	1998 = 100	rok poprzedni = 100	współczynnik bierności zawodowej
1998	12 899	6 169	100,0	–	27,2
1999	13 174	6 275	101,7	101,7	27,4
2000	13 372	6 437	104,3	102,6	27,8
2001	13 664	6 685	108,4	103,9	28,6
2002	14 012	7 027	113,9	102,5	29,7
2003	14 016	7 065	114,5	100,0	30,0
2004	14 057	7 114	115,3	100,7	30,0
2005	14 051	7 049	114,3	99,1	30,1
2006	14 394	7 301	118,3	103,6	30,6
2007	14 416	7 251	117,5	99,3	30,5
2008	14 224	6 991	113,3	96,4	29,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie : *Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 1992-2004*, GUS, Warszawa 2005; *Aktywność ekonomiczna ludności Polski*, GUS, Warszawa 2006-2009.

Rys. 1. Udział poszczególnych grup wiekowych w ogólnej liczbie ludności w wieku 15-64 lat w Polsce i UE 15 w roku 2008

Źródło: obliczenia własne na podstawie: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal>.

Najmłodszy, do 24 roku życia, często jeszcze się uczy, co jest pozytywnym zjawiskiem, jednak nie tak często, jak ich rówieśnicy z UE 15, jednocześnie pracują. Natomiast osoby po 50 roku życia wchodzi w okres dezaktywacji zawodowej, który w Polsce następuje wcześniej niż w UE 15: w przypadku kobiet – o pięć lat, w grupie mężczyzn – o ponad rok.

Wysokiej stopy bierności zawodowej w Polsce nie tłumaczą jedynie uwarunkowania demograficzne. Analiza dekompozycji luki zatrudnienia w Polsce względem UE 15 pokazuje, że głównym czynnikiem wpływającym na niską stopę zatrudnienia w Polsce jest słaba intensywność wykorzystania zasobów siły roboczej wynikająca głównie z czynników instytucjonalnych i poziomu koniunktury gospodarczej. Determinanty demograficzne są znacznie mniej ważne i odpowiadają w 10% za istniejącą lukę zatrudnienia⁶. Ważnym czynnikiem instytucjonalnym w stosunku do osób po 50 roku życia był istniejący system zabezpieczenia społecznego, a szczególnie program wcześniejszych emerytur oraz duża dostępność rent z tytułu niezdolności do pracy. Stopy bierności zawodowej w poszczególnych grupach wiekowych i krajach są więc zasadniczo różne (tab. 2).

Tabela 2. Współczynniki bierności zawodowej w grupach wiekowych w wybranych krajach europejskich w roku 2007*

Kraj	Współczynniki bierności zawodowej w grupach wiekowych				
	15-19 lat	20-24 lata	25-49 lat	50-64 lata	15-64 lata
UE 15	71,4	32,9	14,3	39,5	27,9
UE 27	76,1	36,3	14,6	41,1	29,5
Belgia	90,5	41,3	12,7	49,5	32,9
Czechy	92,9	44,9	12,6	37,5	30,1
Dania	37,3	20,1	10,4	30,8	19,8
Niemcy	68,4	29,0	11,7	32,1	24,0
Irlandia	70,9	23,5	17,0	37,5	27,6
Grecja	90,4	48,6	16,1	46,4	33,0
Hiszpania	76,1	32,6	15,7	43,1	28,4
Francja	83,3	38,2	11,0	43,5	29,8
Włochy	89,0	50,2	21,5	52,3	37,5
Węgry	95,5	54,4	18,5	49,8	38,1
Holandia	36,8	17,4	11,4	36,6	21,5
Polska	92,1	44,6	15,3	53,0	36,8
Finlandia	66,2	27,1	11,5	31,8	24,6
Szwecja	66,0	26,6	9,6	22,3	20,9
Wielka Brytania	54,6	22,6	15,1	32,8	24,7
Szwajcaria	46,3	18,9	10,9	24,2	18,4

* Współczynniki bierności zostały policzone w grupie wiekowej 15-64 lata, wyodrębnienie grupy 18-59/64 w krajach europejskich było trudne (ze względu na grupę 15-18 lat), ale i niecelowe, ponieważ w poszczególnych krajach wiek emerytalny jest różny.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Polska w Unii Europejskiej...*; <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal>.

⁶ M. Bukowski (red.), *Zatrudnienie w Polsce 2006*, MPiPS, Warszawa 2007, s. 19.

W grupie osób w wieku 15-19 lat (uczniowie i ewentualnie studenci pierwszych lat) stopa bierności w Polsce i innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej (ale też w Belgii, Grecji i we Włoszech) była w roku 2007 wyjątkowo duża. Natomiast młodzi ludzie w Danii, Holandii czy Szwajcarii są znacznie bardziej aktywni zawodowo. Podobnie wyglądała sytuacja w grupie wiekowej 20-24 lata, choć współczynniki bierności były tu niższe. Można dodać, że wartość współczynników w grupie 20-24 lata rosła w Polsce z 38% w roku 1997 do prawie 45% w roku 2007.

Pewnym wytłumaczeniem wysokiej bierności młodych ludzi w Polsce jest duża powszechność kształcenia – udział kształcących się osiemnastolatków jest wyższy (93,6%) niż w wielu krajach europejskich (Dania – 80%, Hiszpania – 70%, Wielka Brytania – około 60%). Choć udział ludności z wyższym wykształceniem w Polsce jest niższy niż w krajach UE 15, to jednak szybko wzrasta – studiowało 40% osób w wieku 20-24 lata w Polsce. Podobna wartość omawianego wskaźnika występowała w Finlandii, kraju o bardzo wysokim poziomie edukacji, natomiast w Niemczech, Danii czy we Francji udział studiujących w grupie 20-24 lata wynosił 28-29%⁷.

W populacji w wieku 25-49 lat stopa bierności w Polsce (15,3%) nie była znacznie wyższa od średniej unijnej – UE 27 (14,6%) – i była porównywalna z takimi krajami, jak Wielka Brytania (15,1%) czy Hiszpania (15,7%), ale niższa niż we Włoszech czy w Irlandii. Natomiast współczynnik bierności w grupie ludności powyżej 50 lat jest w Polsce znacznie wyższy, na co wpływają między innymi wspomniane wcześniej uwarunkowania instytucjonalne. Podobny współczynnik w omawianej grupie wiekowej występuje we Włoszech, a nieco niższy – w Belgii i Grecji. Warto dodać, że w grupie mężczyzn powyżej 50 roku życia w Polsce stopa bierności jest wyższa o 10 punktów procentowych od średniej unijnej. W grupie kobiet różnica wynosi ponad 16 punktów.

3. Przyczyny bierności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym

Przyczyny bierności zawodowej są różne i zależą od wieku, płci, wykształcenia, stanu zdrowia, poziomu dochodów czy polityki państwa. Badania GUS i Eurostatu jako główne przyczyny wymieniają: naukę i podnoszenie kwalifikacji, chorobę i niesprawność, obowiązki rodzinne i przejście na wcześniejszą emeryturę. Jako powód nieaktywności rzadziej wymieniane jest zniechęcenie bezskutecznością poszukiwań. W badaniach wyodrębnia się też grupę osób szukających pracy, ale niegotowych do jej podjęcia. Główne przyczyny bierności ekonomicznej według wieku w Polsce przedstawia tab. 3.

Najważniejszymi przyczynami bierności zawodowej ludności w wieku 18-59/64 w Polsce były kolejno: nauka (26,3%), choroba (24,1%), obowiązki rodzinne (20,6%) oraz emerytura (18,4%). Ale już w poszczególnych grupach wiekowych ranking przyczyn był odmienny. W grupie ludności młodej (18-24 lata) najważniejsza była

⁷ *Education in Europe – Key Statistics 2006*, Eurostat 42/2008.

Tabela 3. Ludność bierna zawodowo w Polsce według głównych przyczyn bierności i wieku w roku 2008

Wyszczególnienie	Ludność w wieku									
	produkcyjnym 18-59/64 lata		18-24 lata		25-44 lata		45-54 lata		55-59/64 lata	
	tys.	%	tys.	%	tys.	%	tys.	%	tys.	%
Nauka i uzupełnianie kwalifikacji	1792	26,3	1699	81,7	93	6,2	-	-	-	-
Choroba, niesprawność	1727	24,1	58	2,8	358	23,9	608	47,2	703	32,7
Obowiązki rodzinne	1482	20,6	222	10,7	838	55,9	301	23,4	121	5,6
Emerytura	1242	18,4	-	-	16	1,1	135	10,5	1091	50,8
Zniechęcenie bezskutecznym poszukiwaniem pracy	356	5,2	27	1,3	86	5,7	143	11,1	100	4,7
Szukający pracy, ale niegotowi do jej podjęcia	69	1,0	11	0,5	42	2,8	13	1,0	-	-

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 1992-2004...*; *Aktywność ekonomiczna ludności Polski...*

Tabela 4. Główne przyczyny bierności zawodowej w wybranych krajach europejskich w roku 2007 *

Kraj	Przyczyny bierności zawodowej				
	opieka nad dziećmi i starszymi	inne przyczyny rodzinne lub osobiste	choroba i niesprawność	nauka i doksztalcanie	emerytura
UE 15	8,6	11,1	11,5	30,4	21,1
UE 27	8,2	9,6	12,3	32,3	20,7
Belgia	3,3	13,3	11,1	37,2	14,3
Czechy	15,2	0,6	3,8	41,0	37,1
Dania	1,6	2,9	33,4	29,1	27,0
Niemcy	8,0	10,8	8,1	38,5	25,6
Grecja	4,4	20,2	5,9	33,6	16,9
Hiszpania	10,7	23,4	18,5	28,8	6,7
Francja	3,2	3,1	2,6	-	-
Włochy	11,4	5,9	7,0	28,5	15,9
Węgry	10,6	31,3	16,0	33,5	26,3
Holandia	11,7	4,6	27,6	22,1	15,1
Polska	7,6	7,8	19,9	36,4	18,8
Szwecja	3,6	0,6	33,2	39,3	8,8
Szwajcaria	18,5	15,8	5,3	28,9	17,3
Norwegia	5,1	3,1	42,1	31,0	10,0
Turcja	3,8	54,8	5,3	16,2	6,8

*Ludność w wieku 15-64 lata, dane dla Polski nieporównywalne z tab. 3.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal>.

nauka (81,7%). W populacji 25-44 lata główną przyczyną bierności były obowiązki rodzinne zwłaszcza wychowanie dzieci (94% tej grupy stanowiły kobiety). W zbiorowości 45-54 lata podstawową przyczyną bierności była choroba. W najstarszej grupie wiekowej 83% badanych jako przyczynę bierności podawało emeryturę i chorobę.

Główne przyczyny nieaktywności zawodowej w krajach europejskich były podobne, ale różnie rozkładały się w poszczególnych krajach (tab. 4). Różnice wynikały głównie z czynników kulturowych, odmiennych modeli rodziny, innego wieku finansowego usamodzielniania się młodych ludzi, polityki państwa w stosunku do osób starszych i chorych. Podstawowymi przyczynami bierności osób w wieku produkcyjnym w EU 27 były nauka, względy rodzinne oraz wcześniejsza emerytura lub renta. Należy jednak pamiętać, że stopy bierności w niektórych krajach nie przekraczają 20%, w związku z tym relatywny udział osób biernych, np. z powodu choroby bądź emerytury, jest w rzeczywistości niezbyt duży. W grupie osób w wieku 15-24 lata główną przyczyną bierności była we wszystkich krajach nauka (52% grupy mężczyzn w tym wieku i 58% kobiet). Udział osób nieaktywnych z powodu nauki zależy głównie od powszechności podejmowania pracy podczas nauki lub studiów.

W grupie kobiet w wieku 25-54 lata najważniejsze były powody rodzinne, głównie opieka nad dziećmi. Różnice udziału poszczególnych powodów bierności między krajami są bardzo duże. Aby jednak pokazać rzeczywiste rozmiary bierności wynikającej z poszczególnych przyczyn w danych krajach, należy przedstawić również absolutne rozmiary grup nieaktywnych: i tak na przykład w grupa osób nieaktywnych z powodu choroby lub wcześniejszej emerytury ma w Niemczech prawie 5,5 mln osób, w Wielkiej Brytanii – prawie 4 mln, a w Polsce – 3,6 mln.

4. Podsumowanie

Bierność zawodowa jest zjawiskiem złożonym, na które wpływa wiele czynników działających niekiedy w przeciwnych kierunkach. Trudno jest porównywać rozmiary bierności między krajami, absolutne różnice stopy bierności nie pokazują prawdziwych rozmiarów tego zjawiska. Polska uważana jest za kraj o niskim poziomie aktywności ekonomicznej, a tym samym wysokim – bierności zawodowej. Duża stopa bierności ludności w wieku produkcyjnym wynika głównie z niskiej stopy aktywności zawodowej ludzi młodych i po 50 roku życia. Młodzi Polacy później niż ich rówieśnicy w krajach UE 15 wchodzą na rynek pracy. Wiąże się to z wciąż niedostatecznie rozwiniętym sektorem usług, w którym uczący się i studiujący mogliby łatwiej znaleźć miejsce pracy. Niska aktywność młodych ludzi w Polsce wynika również z dążenia do dalszego kształcenia się. W Polsce powszechność posiadania co najmniej średniego wykształcenia jest większa niż średnia unijna.

Przeprowadzenie działań zmniejszających zjawisko bierności w Polsce nie jest łatwe – to na pewno dalsze ograniczanie grupy uprawnionych do wcześniejszych świadczeń emerytalnych, restrykcyjne udzielanie rent z tytułu niezdolności do pracy,

zwiększenie elastyczności rynku pracy, upowszechnienie pracy na część etatu (rozwiązanie stosowane w wielu krajach), co pozwoli wielu młodym matkom na wcześniejszy powrót do pracy, łatwiejszy dostęp do państwowych przedszkoli i żłobków, działania w kierunku podniesienia aktywności zawodowej uczniów i studentów, a także programy instytucji rynku pracy skierowane do biernych, pomagające im podnieść bądź uzupełnić umiejętności i kwalifikacje. Należy pamiętać, że poziom wykształcenia w grupie biernych zawodowo jest stosunkowo niski.

Na podstawie rozmiarów bierności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym w krajach UE 15 można określić tzw. stopę naturalnej bierności, czyli nieunikniony poziom tego zjawiska w każdej gospodarce. Uwzględniając czynniki demograficzne, socjologiczne i instytucjonalne, wydaje się, że powinna ona wynosić poniżej 20% ludności w wieku produkcyjnym. W Polsce stopa bierności powinna obniżyć się o co najmniej 10 punktów procentowych.

Literatura

Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 1992-2004, GUS, Warszawa 2005.

Aktywność ekonomiczna ludności Polski, GUS, Warszawa 2006-2009.

Bukowski M. (red.), *Zatrudnienie w Polsce 2006*, MPiPS, Warszawa 2007.

Education in Europe – Key Statistics 2006, Eurostat 42/2008.

Kwartalna informacja o rynku pracy (IV kwartał 2008 r.), GUS, Warszawa 2009.

Polska w Unii Europejskiej, GUS, Warszawa 2008.

Smith A., *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, PWN, Warszawa 1954.

Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2000.

www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal.

ECONOMIC INACTIVITY OF THE WORKING AGE POPULATION IN POLAND

Summary

The paper consists of comparative analysis of the levels of economic inactivity of the working age population between Poland and other European countries. The inactivity rate in Poland was much higher in relation to other countries, especially within the youth and older persons. The main reasons for inactivity in Poland include being in education or training and illness and disability. The reasons for inactivity varied markedly between countries.